

Henry Kissinger:***Years of Renewal,***

Simon & Schuster, New York, 1999., 1151 str.

Henry Kissinger je najpoznatiji američki diplomat dvadesetog stoljeća i jedan od najprominentnijih američkih intelektualaca međunarodnog profila, osoba neobične karijere čija se uloga u stvaranju američke vanjske politike može podijeliti u tri razdoblja: teoretičar i kritičar američke vanjske politike, praktičar te "opinionmaker". Kissingerovi memoari obrađuju drugo razdoblje Kissingerove aktivnosti, u kojem je bio savjetnik za nacionalnu sigurnost i državni tajnik predsjednika Richarda Nixona i Geralda Forda. Bila je to takva koncentracija vanjskopolitičke moći koju u povijesti američke vanjske politike nije imao nitko prije ni poslije Kissingera. Gotovo dva desetljeća nakon objavljivanja drugog toma Kissingerovih memoara, objavljen je davno planirani treći dio. Prvi tom Kissingerovih memoara *White House Years*, obrađuje Kissingerovu djelatnost za vrijeme Nixonova prvog mandata, a na hrvatski je preveden i objavljen 1981. godine pod jednostavnim naslovom *Memoari*. Drugi tom Kissingerovih memoara *Years of Upheaval* (1982.), posvećen razdoblju Kissingerove vanjskopolitičke djelatnosti (državni tajnik SAD u vrijeme drugog Nixonova mandata), kod nas nikada nije objavljen. Čitatelji prva dva toma memoara upoznati su s autorovim stilom i tendencijom da neka poglavlja, osobito ona koja se odnose na događaje koji su izazvali žestoke kritike javnosti (Vijetnam, Kambodža) napiše defenzivno, s namjerom obrane od kritika. Taj trend Kissinger je nastavio i u trećem dijelu svojih memoara – *Years of Renewal*. Iako je treći dio memoara trebao biti napisan i objavljen još osamdesetih godina, napisan je tek krajem devedesetih, da bi ugledao svjetlo dana 1999. godine. Ta vremenska distanca omogućila je autoru da neke događaje interpretira u drugačijem svjetlu nego što su se stvarno odigrali.

Years of Renewal Kissinger je posvetio vlastitoj vanjskopolitičkoj aktivnosti za vrijeme vladavine Geralda Forda. Kissinger Forda smatra predsjednikom koji je ozdravio američku naciju i odredio vanjskopolitički pravac koji je doveo Zapad do pobjede u hladnom ratu i, na taj način, oblikovao posthladnoratovsku strukturu svijeta. U svojih trideset mjeseci vladavine, Ford je vodio SAD kroz serije izuzetno važnih događanja: etničke konflikte na Cipru i u Libanonu; bliskoistočni mirovni proces; strategijsku kontrolu naoružanja, kraj američke upletenosti u događanja u Indokini; svjetsku energetska krizu, potpisivanje Helsinškog završnog

akta (KESS); tranziciju ka vladavini crnačke većine u Africi; nove aranžmane za Panamski kanal te prvi G-7 ekonomski samit. Sve ovo je razlog, smatra Kissinger, zašto će Fordova administracija biti zapamćena kao administracija godina obnove (*years of renewal*). Iako autor tvrdi da je čekao tolike godine da napiše treći volumen memoara kako bi razdoblje svoje djelatnosti u vrijeme Fordovog mandata (kolovoz 1974. – siječanj 1977.) mogao interpretirati iz filozofske perspektive, a ne prema trenutačnoj popularnosti nekih poteza, vidljivo je da mu je vremenska distanca omogućila upravo ovo posljednje. Kissinger smatra da je Fordov mandat bio manje kraj jednog razdoblja, a više početak novog razdoblja koje se danas označava kao novi svjetski poredak. Od tada pa do danas, došlo je do proliferacije lokalnih etničkih konflikata; debate o ulozi ljudskih prava u vanjskoj politici; počela se naslućivati pobjeda Zapada u hladnom ratu i sovjetska interna stagnacija; današnja bliskoistočna diplomacija gotova je identična tadašnjoj, jedino su se promijenila imena nekih važnijih aktera; s poštovanjem prema kurdsko-iračkim odnosima, čak su i imena ostala ista; kompleksnost dugoročnije kineske vanjske politike izašla je na vidjelo; uloga Kongresa i izvršne grane u vođenju vanjske politike još i danas nije utvrđena. Očito je da povijest nije zastala i da je kolaps SSSR-a otvorio nove dimenzije koje se nisu mogle ni zamisliti sredinom sedamdesetih godina. Autor nas podsjeća kako je već u prvom tomu memoara napisao kako perspektiva sudionika važnih događanja može biti iskrivljena. Kissinger se brani, ali nam i objašnjava zašto je nešto činio. Priznaje da njegove odluke uvijek nisu bile pametne, ali da mu je bila namjera pomoći čitatelju da uvidi kako interakcije okolnosti i državnih uvjerenja oblikuju događaje.

U uvodnom poglavlju (*A Ford, not a Lincoln*) autor opisuje Forda kao jednostavnog čovjeka kojega je sudbina odredila da riješi neke od najstroženijih zadaća američke nacionalne povijesti. Ford je bio neizabrani predsjednik koji je trebao zaliječiti nacionalne rane stare jedno desetljeće, i sve to nakon što je Vijetnamski rat i Watergate podijelio SAD. Fordov mandat Kissinger razdobljem obnove američkog društva. Nakon Fordove inauguracije, jedno vrijeme Kissinger je zadržao dužnosti predsjedničkog savjetnika za nacionalnu sigurnost i državnog tajnika SAD, što je omogućilo kontinuitet američke vanjske politike. SAD su bile podijeljene. Liberali su željeli da se SAD povuku iz međunarodnog okruženja i da se počnu baviti domaćim problemima, dok su konzervativci zagovarali vođenje ideoloških križarskih ratova. Kissinger nam objašnjava dugoročnu važnost Fordovog oprosta Nixonu (koji ga je, između ostalog, koštao i poraza na sljedećim predsjedničkim izborima), budući je na taj način izbjegnuta istraga i sudski proces koji bi još više podijelili ionako već podijeljenu Ameriku.

Prvo poglavlje posvećeno je Nixonovoj ostavštini (*The Nixon Legacy*) i u njemu Kissinger odgovara na pitanje tko je kime dominirao, Kissinger Nixonom ili obrnuto. Odgovor glasi da su uzajamno surađivali uz obostrano poštovanje. Već ovdje možemo primijetiti kako Kissinger svoj odnos sa svim svojim "rivalima" ili protivnicima opisuje kao korektan, a same rivale kao osobe vrijedne poštovanja. Kissinger u sva tri dijela svojih memoara niti jednog svog protivnika nije ocrnio, što pozitivno govori o njemu kao čovjeku, ali je pitanje koliko je bio iskren prigodom pisanja tih stranica, a samim time, koliko je vjerodostojan budući da velika većina literature posvećene Kissingeru iste događaje obrađuje na drugačiji način. U ovom poglavlju obrađuje se i kontroverza oko detanta, napadi na Nixonovu (čitaj Kissingerovu) vanjsku politiku, pitanje kontrole naoružanja, židovske emigracije te Kina i njezini lideri.

Drugo poglavlje (*Ford at the helm*), obrađuje razdoblje tranzicije vlasti i sastav nove administracije, te Ciparsku krizu. Kissinger uzima Cipar kao *case study* etničkog konflikta, s kojim su započeli etnički sukobi u Somaliji, Bosni, Nagorno Karabahu, Libanonu, Ruandi, Čečeniji i Kongu. Objašnjava ciparsku prošlost, te smatra da je kao i u svakom slučaju etničkog konflikta neshvatljiva ljudima koji ne pripadaju jednoj od etničkih grupa u sukobu. Budući da je kriza izbila četvrtog dana Fordove administracije, Kissinger preuzima odgovornost za sve odluke koje je donijela vlada SAD. Kissinger smatra kako se među pobornicima grčkog gledišta stvorio netočan dojam da su Kissinger i Nixon vodili krizu kako bi se osvetili predsjedniku Cipra nadbiskupu Makariosu, tj. da su u dogovoru s Turskom, zbog neodređenih geopolitičkih dobitaka, žrtvovali grčku stranu. Kissinger tvrdi da ova debata ilustrira kako etničke strasti mogu zasjeniti ozbiljno razmišljanje, budući da SAD nije bilo u interesu da izbiye rat između njihova dva NATO saveznika. Ciparska kriza bio je tip sukoba na koji supersile nisu bile naviknute. U etničkim konfliktima zaraćene strane nisu motivirane brigom za stabilnošću, već povišeću u kojoj je netko bio dominantan, a netko ponižen. Vođe takvih sukoba radije prihvaćaju vlast moćne strane sile, nego omraženog neprijatelja. Kissinger smatra da je to razlog zašto je Bosna bila manje nasilna u vrijeme vladavine Austrijanaca, Turaka ili komunista, nego kada su se konstitutivni narodni (etničke grupe) trebali dogovoriti o stvaranju multietničke države. Autor zatim nastavlja kako Amerikanci ne znaju rješavati etničke konflikte budući da ne dijele iste vrijednosti sa zaraćenim stranama niti se slažu s načelom "samoodređenjem k podjeli". Kronologiju Ciparske krize Kissinger nadopunjava svojim opaskama da je kao povjesničar bio upoznat s bizantinskom tradicijom i da se divio Makariosovoj sposobnosti manevriranja, ali da je kao državni tajnik SAD ocijenio da Makariosov koncept vlastitog interesa nije kompatibilan

s američkim. Bez iskustva sa sličnim konfliktima, nastavlja autor, SAD nisu shvatile da imaju manje utjecaja na stranke na Cipru, nego na Bliskom istoku. Kissinger se protivio ponižavanju Grčke, ali jednako tako i Turske, koja je s geopolitičke točke gledišta bila još važniji američki saveznik. U isto vrijeme, Grčka i Turska su se nadale da će SAD prisiliti onu drugu na preferirani ishod, a da pri tom one same ne trebaju napraviti nikakav kompromis. Kissinger navodi kako je u etničkim sukobima slabijoj strani uvijek lakše prihvatiti nametnuto rješenje, nego se složiti s boljim ishodom pristajući na koncesije. Kompromis implicira odluku, dok *fait accompli* oslobađa žrtvu odgovornosti za krajnji ishod. Kissinger zaključuje kako je Fordova administracija uspjela ostvariti najvažniju stvar: istočno krilo NATO-a ostalo je netaknuto i u prijateljskim odnosima sa SAD. Ako se pak uspjehom smatra riješiti svaki problem, onda je američka politika prema Cipru bila neuspješna, budući da nije uspjela obnoviti unitarnu državu. Autor smatra da svaki problem nema definitivnog rješenja i da se svaki *status quo ante* ne može obnoviti, tako da Turska i danas drži 35% Cipra, a dva naroda žive odvojeni demarkacijskom crtom UN-a.

Odnosi Istoka i Zapada glavna su tema trećeg poglavlja (*East-West Relations*). Kissinger navodi činjenicu da je Ford od svog prethodnika naslijedio i debatu oko detanta. U prvim tjednima Fordove administracije, Kissinger je na saslušanju Senatorskog odbora za vanjske odnose branio politiku detanta. Iako je njegovo saslušanje pozitivno ocijenjeno, Kissinger je shvatio da senatori ne vjeruju u geopolitiku i ravnotežu snaga te da odnose Istoka i Zapada ne vide istim očima kao što su ih vidjeli on i Nixon. Nadalje, autor opisuje Brežnjevljevo posjet SAD, sovjetsku Trojku (Brežnev, Kosigin, Podgorni), Vladivostoški samit nakon kojeg je došlo do krize u američko-sovjetskim odnosima, te istraživanja o obavještajnoj zajednici. Nakon što je Colby, direktor obavještajne zajednice, krajem 1974. dao intervju *New York Timesu* u kojem je upozorio na postojanje "obiteljskih dragulja" memoranduma koji obrađuje 25 godina američke tajne i paravojne aktivnosti vlade SAD, djelatnosti obavještajnih zajednica stavljene su pod istragu. Ford je odmah nakon toga imenovao dvostranačku komisiju s Nelsonom Rockefellerom na čelu, koja je trebala ispitati rad obavještajnih službi, odrediti koje su zloupotrebe učinjene i na kraju predložiti rješenje. Senat je po istom poslu imenovao *Church's Committee*, a Zastupnički dom *Pike's Committee*. Tako su se paralelno odvijale tri istrage, a Kissinger opisuje njihovu djelatnost i rezultate, da bi na kraju zaključio kako su se tajne operacije (vođene u sivoj zoni između sile i diplomacije) vodile nekada, ali da se vode i danas – u Srednjoj Americi, na Karibima, u Perzijskom zaljevu i u Bosni gdje Clintonova administracija tajnim sredstvima obučava i opskrbljuje jednu od vojski.

Kissinger smatra kako tajne operacije nisu imune na ljudske pogreške, osobito zato što nisu izvedene pod svjetlom dana. Upravo su to zaboravile sve tri istrage, kao i činjenicu da su se određene akcije provodile tajno baš zato što je postojala velika vjerojatnost da će biti neuspješne. Jednako tako, smatra da istrage nisu vodile računa o hladnom ratu. Izvršnom naredbom iz 1976. Ford je reorganizirao obavještajnu zajednicu, ali se kasnije ustanovilo da su se veće zloupotrebe radile na višim razinama gdje su se donosile odluke, nego u samoj obavještajnoj zajednici. Autor zaključuje kako je kumulativna šteta nanescena obavještajnoj zajednici, rastrganoj povijesnim zahtjevom američkog naroda za moralnom čistoćom dugo trajala, da bi u posthladnoratovskom razdoblju SAD ponovo otkrile da im je obavještajna zajednica itekako potrebna u borbi protiv terorizma, proliferacije oružja masovnog uništenja i ekonomskog natjecanja.

Bliskoistočni proboj (Break through in the Middle East), četvrto je poglavlje Kissingerovih memoara u kojem opisuje svoje vanjskopolitičke uspjehe tj. bliskoistočni mirovni proces. Za vrijeme Fordovog mandata, 1975. godine potpisani su sporazum Sinaj II., koji je 1978. doveo do mirovnog sporazuma Izraela i Egipta te Sporazum iz Osla 1993. Kissinger je bio tvorac i začetnik bliskoistočnog mirovnog procesa, osoba koja je SAD dovela na Bliski istok kao glavnog igrača u regiji i koja je personalizirajući diplomaciju uspjela iskoristiti dobru volja državnika i postići velike uspjehe. Iako je u to doba propast jordanske opcije smatrao bitnim propuštanjem prilike, danas smatra da je trebalo proći dvadeset godina da Izrael i PLO shvate da moraju pregovarati. Zatim nam opisuje zgradu iz 1994. godine, kada je u Parizu na večeri u čast Rabina, Pereza i Arafata, sjedeći kraj Kissingera Arafat primijetio da je privremeni teritorijalni sporazum oko Zapadne obale iz rujna 1993. vrlo sličan onome za kojega je Kissinger htio da ga Izrael i Jordan potpišu još prije 20 godina. Kissinger mu je tada odgovorio kako je njegova namjera ipak bila držati PLO dalje od Zapadne obale, a ne predati im teritorij. Povijest često ide čudnim tokovima. Kissinger danas smatra da je cijena od dva desetljeća zastoja pregovaranja o Palestinskom pitanju omogućila Rabinu da se dokaže i potvrdi kao premijer i da dovrši pregovore s Egiptom. Američko-izraelski odnosi riskiraju velike nesuglasice ako jedna od strana subordinira svoju geopolitičku nužnost domaćoj politici, smatra Kissinger, a to se ponovo može uočiti i nakon dvadeset godina i novih konfrontacija Clinton-Netanyahu. Konsenzus SAD i Izraela teško je ostvariv zbog razlika u veličini zemalja i njihovoj povijesti, a jedini način da do njega dođu je da obje strane iskreno i sveobuhvatno stave karte na stol i izjednače razlike, zaključuje Kissinger.

Peto poglavlje (*Collapse in Indochina, Tragedy of the Kurds*) posvećeno je kolapsu u Indokini — padu Kambodže i Vijetnama, krizi Mayaguez i tragediji Kurda. Kissinger navodi kako se nadao da će potpisivanjem Pariškog mirovnog sporazuma doći do sređivanja situacije u Indokini i američkog pomirenja stajališta, budući da će mirovni pokreti biti zadovoljni završetkom ratovanja, jednako kao što će zagovaratelji "ponosnog mira" biti zadovoljni američkim povlačenjem iz Indokine, ali i nenapuštanjem svojih saveznika. Međutim, nije se tako dogodilo. Kissinger se brani kako nije znao da će Kongres izglasati prestanak svakog američkog angažmana u Indokini, ali tvrdi da su nakon donošenja te odluke SAD i on sam poduzeli sve kako bi spasili što više života. Povjerava se da ga od tada muči pomisao je li ishod mogao biti bolji i je li demoralizacija južnovijetnamskih struktura započela mirom kojim im je on sam nametnuo. Kriza Mayaguez (kambodžansko zarobljavanje američkog broda na otvorenom moru) trajala je tri dana i za razliku od indokineskog iskustva bila je uspješan primjer američkog *crisis managementa*. Autor nas upoznaje kako su se za vrijeme te krize donosile odluke na temelju netočnih obavještajnih informacija i u retrospektivi priznaje kako su ovi događaji pokazali rizik planiranja vojnih operacija u Vijeću nacionalne sigurnosti, bez ikakvog pripremnog rada neke subordinirane grupe, da bi na kraju zaključio da unatoč uspješnom rješenju krize VNS nije osposobljen za mikromenadžment.

Kurdsku tragediju autor razlaže vrlo opširno, a razlog tome bili su oštri napadi na Kissingera i njegovu ulogu u kurdskoj tragediji. Vremenska distanca omogućila mu je da iz današnje perspektive interpretira događaje sredine sedamdesetih. Kada su 1975., na tajnom kongresnom saslušanju, pitali Kissingera zašto je tako naglo bila ukinuta pomoć Kurdima, on je odgovorio: "Tajne akcije ne smiju se miješati s misionarskim radom." Ova Kissingerova izjava bila je zabilježena u *Pike Reportu*, a u javnost ju je pustio CBS-ov dopisnik Daniel Shorr ("The Village Voice", Feb. 16, 1976). U narodu čiji su instinkti idealistički i skloni moralnim križarskim ratovima, Kissinger je bio rijetka pristalica škole političke misli zvane realizam i u skladu s realpolitičkom doktrinom onog trenutka kada Kurdi više nisu bili potrebni SAD, ukinuo im je davanje pomoći. Danas međutim, u eri borbe za ljudska prava i ponovnim aktualiziranjem kurdskog problema, Kissinger događaje interpretira na drugačiji način. Objašnjava da je kurdska tragedija uzrokovana poviješću, geografijom i američkom nacionalnom podjelom. Kurdima je nakon Prvog svjetskog rata bila obećana nikada ostvarena, nezavisna država. Umjesto toga, našli su se podijeljeni u više država (Turska, Irak, Iran, Sirija, SSSR). Kurdske nacionalne aspiracije izazivale su zemlje na čijem su se teritoriju nalazili. Američko upletanje na to područje bilo je ideološkog i strategijskog karaktera. Kurdima je pomoć dostavljena putem

teritorija susjednih prijateljskih zemalja, koje su bile jednako kao i SAD zainteresirane da Kurdi ne dođu po utjecaj komunista, a ne za kurdsko samoopredjeljenje i državu. Kissinger navodi kako Nixonova, Fordova, Bushova, a ni Clintonova administracija nikada nisu podržavale nezavisnost iračkih Kurda, već kurdsku autonomiju u sklopu Iraka, jer bi dezintegracija Iraka uzrokovala daljnje dezintegracije u toj regiji. Godine 1975. Irak i Iran sklopili su mir i postigli dogovor na štetu Kurda. Povijest se je ponovila 1996., kada je kurdsku autonomiju (ustanovljenu uz američku pomoć 1991.) postupno reducirao Sadam Husein, sklopivši sporazum s kurdskom frakcijom koja je željela poraziti kurdske rivale pomognute Sjedinjenim Američkim Državama. Kissingerovo je mišljenje da Nixonova i Fordova administracija nisu izmislile pomoć kurdskim aspiracijama za autonomijom, kako se to često tvrdi, ali su bile prve koje su iza njih postavile američke izvore. Logično je da su te akcije bile tajne, budući da nije legalno podržavati jednu etničku grupu protiv njene vlade. Kritike upućene Fordu tj. Kissingeru zbog napuštanja Kurda, autor smatra primjerom retroaktivnog heroizma, budući da SAD nisu mogle narediti ključnom savezniku, Iranu, da promjeni odluku na štetu vlastitog nacionalnog interesa. Nakon što je Husein lansirao snažnu ofenzivu, Kurdi su slali Kissingeru očajničke pozive u pomoć, ali on im nije na njih odgovarao. Kissinger tvrdi da je to bilo zato jer im nije imao što reći te da je i htio, nije mogao pomoći, budući da su iranske granice bile zatvorene. Kissinger kurdsku tragediju navodi kao primjer *case study* koji nam osigurava materijal za različite zaključke: nužnost verificiranja ciljeva i ishoda akcije; važnost odnosa ciljeva i raspoloživih sredstava; potreba da se operacije povremeno revidiraju; važnost koherencije saveznika. Iz dvadesetogodišnje perspektive, Kissinger zaključuje kako su alternative koje su tada mogli izabrati bile još lošije. Da su odbili 1972. godine podržati kurdske operacije i da su ostavili Irak slobodan da se koncentrira na Zaljev, bliskistočna diplomacija krenula bi krivim smjerom. To što Kissinger smatra Kurde žrtvama povijesti, dakako nije nikakva utjeha.

Opsjednute Vijetnamom, Kissinger priznaje, SAD nisu imale vremena za europske saveznike. U šestom poglavlju (*The Atlantic Relationship*) autor obrađuje obnovu zapadnog jedinstva, opisuje zapadnoeuropske lidere, pri čemu je za naše čitatelje najzanimljiviji opis života i djela Hansa-Dietricha Genschera, osvjedočenog prijatelja Hrvatske. Novonastala saveznička kohezija, Kissinger smatra, bila je posljedica energetske krize i domaćih promjena u tri ključne europske zemlje – Italiji, Portugalu i Španjolskoj. Autor dalje obrađuje Europsku konferenciju o sigurnosti i suradnji (KESS), jedan od najvažnijih razloga za napad na Kissingera, a ujedno i razlog Fordovog poraza na predsjedničkim izborima. Sovjeti su željeli da KESS ratificira poslijeratne granice. SAD su se dugo pro-

tivile takvom aranžmanu, ali europski saveznici bili su izuzetno zainteresirani za Konferenciju, osobito nakon što su Berlinskim sporazumima riješeni mnogi njemački problemi. Washington se preko volje priključio radu, tek nakon što je dobio jamstvo da će se odluke donositi konsenzusom te da će SAD i Kanada biti punopravni sudionici. KESS se sastojao od tri "košare" sporazuma, koji su postali poznati kao Helsinški završni akt. Prva "košara" je bila sigurnost u Europi i njome su se potvrdile poslijeratne granice u Europi, kao i pravilo neuplitanja u unutarnju politiku suverenih država. Druga "košara" odnosila se na znanost, tehnologiju, okoliš, turizam i trgovinu. Treća "košara" dojmila se više retoričkom, a obuhvaćala je humanitarna i ostala pitanja, slobodno kretanje ljudi i ideja i borbu za ljudska prava. Budući da su sporazum dogovorile trideset i četiri države i Vatikan, nisu se očekivale nikakve kontroverze. Međutim, kada je Ford trebao otputovati u Helsinki, u SAD se digla oluja. Bijela kuća bila je zatrpana ogorčenim pismima, među kojima je bilo i mnogo njih poslanih iz baltičkih država. Amerikanci su se bojali da će se Helsinki pretvoriti u drugu Jalta.

Unatrag gledano, Ford i Kissinger bili su u pravu, puno više nego što su to oni sami i bilo tko drugi tada mogli i pomisliti: Helsinki je bio korak na putu prema konačnoj pobjedi Zapada u Europi. Sigurnosni paket bio je manje bitan dio sporazuma, a jamstvo konačnih granica uglavnom se odnosilo na Istočnu i Zapadnu Njemačku. Tako se, na kraju, sve dogodilo sasvim suprotno od onoga što je Brežnjev želio postići KESS-om: konsolidaciju poslijeratnog poretka. Kissinger danas navodi kako je on tako nešto i pretpostavljao da će se dogoditi, ali dobri poznavatelji Kissingera imaju puno pravo u to sumnjati. Kao što Kissinger piše, odlučni zaokreti vrlo često prođu nezapaženo od strane suvremenika, a samo ljudsko predviđanje može biti vrlo ograničeno. Posljednja tema šestog poglavlja posvećena je energetskej krizi, za koju Kissinger smatra da nam danas, kada je nafta jeftina i lako dostupna, može izgledati smiješnom te se nada da će tako biti i u budućnosti. Autor ne spominje događaje koje je tako slikovito opisao Engdahl, autor knjige *Stoljeće rata*. Pitanje je, je li razlog taj što se oni nikada nisu niti odigrali ili zato jer bi mogli kompromitirati autora. Na kraju, upozorava nas na činjenicu da se proizvođači nafte nalaze u najnestabilnijim regijama svijeta te da uvijek postoji mogućnost izbijanja drugih kriza za koje bi iskustvo prve energetske krize moglo biti relevantno.

Iako Kissinger priznaje kako je patio od iskrivljene geografske perspektive, budući je smatrao da se Latinska Amerika nalazi na kraju svijeta, a Europa na dohvat ruke te da je imao vrlo malo znanja i veza o Latinskoj Americi, upravo njoj je posvećeno čitavo sedmo poglavlje. Moramo to zahvaliti vremenskoj distanci od dva desetljeća i uviđanju SAD da je stiglo vrijeme da SAD i sa svojim susjedima trebaju stvoriti

”specijalne odnose”. Novi dijalog SAD i Latinske Amerike, na kojem se tada radilo, autor danas smatra preuranjenim. Potraga za zajedničkim temama nije urodila plodom, jer je većina latinoameričkih ekonomija bila samo statist, a većina vlada autokratske ili marksističke, te koncept zajednice zapadne hemisfere nije bilo moguće implementirati. Pregovori oko Panamskog kanala bili su tempirana bomba koju je Kissinger naslijedio od Johnsonove administracije. Bile su to godine globalnog anti-kolonijalizma, pa se Kissinger zalagao za postizanje kompromisa, kako SAD ne bi postale međunarodno izolirane. Naprotiv, Kissingerove namjere se kod kuće baš i nisu cijenili. Epizoda kubanskog interludija, obrađuje odnose Fordove administracije i Kube. Posebna tema je pitanje Čilea i ljudskih prava koju je obradio, objašnjava autor, kako bi objasnio stavove Fordove administracije (čitaj svoje vlastite) prema ljudskim pravima. On tvrdi kako nije napisao tekst iz današnje perspektive, već onako kako su se događaji stvarno odigrali prije 25 godina. Čitatelju ostaje da mu povjeruje ili ne.

Odnosi s komunističkim svijetom (VIII.) podijeljeni su na tri teme: građanski rat u Angoli, posljednji Kissingerov posjet Moskvi i pokušaj očuvanja kinesko-američkih odnosa. Autor i danas vjeruje da je njegova procjena analize stanja u Angoli bila točna. Kissinger je inzistirao da SAD odgovore na sovjetski izazov i pokrenu tajnu akciju kako u Angoli ne bi došlo do uspostave komunističkog režima, ali je Kongres odbio njegov zahtjev za financiranjem pomoći. Tijekom Kissingerovog zadnjeg posjeta Moskvi, Ford je napravio smjenu visokih državnih dužnosnika i od Kissingera je tražio da prepusti mjesto savjetnika za nacionalnu sigurnost svojem zamjeniku Scowcroftu. Kritičari su za ove promjene neopravdano optuživali Kissingera, koji je, kako sam priznaje, nakon što je izgubio mjesto savjetnika za nacionalnu sigurnost, pao u depresiju i ozbiljno razmišljao o ostavci. Autor nas upoznaje i s intimnom tragedijom koja ga je tada zadesila. Ford je otpustio i ministra obrane Schlesingera, Kissingerovog suparnika, ali ujedno i prijatelja Kissingerovog mentora Fritza Kraemera. Kraemer je taj Fordov postupak shvatio kao Kissingerovu osobnu uvredu te više nikada nije s njim progovorio niti riječi. Gubitak prijatelja Kissinger smatra najbolnijom posljedicom svoje službe u vladi SAD. Napadi na Kissingera su se nastavljali. Ovaj put je tome bila razlog Sonnenfeldtova doktrina. Sonnenfeldt, Kissingerov prijatelj i savjetnik u State Departmentu, je 1975. u Londonu na brifingu za veleposlanike održao govor koji su novinari doživjeli kao ekspoze Kissingerova tajnog pogleda na svijet, budući da je Sonnenfeldt uvijeno rekao da SAD priznaju postojanje sovjetske utjecajne sfere u Istočnoj Europi. Kissinger se tada ogradio, a i danas se ograđuje od doktrine za koju smatra da je pogrešno shvaćena. Tvrdi da je njegova namjera bila istočnoeuropskim zemljama omogućiti što veći manevarski prostor, a ne pri-

znati SSSR-u interesnu sferu u tom području. Nakon što je Ču En Laja, kao Kissingerovog sugovornika, zamijenio Deng Xiao Ping, Kina je počela pokazivati kako SAD više ne smatra tako relevantne aktere na međunarodnoj sceni. Razlog tome su bila američka domaća ograničenja. Prilikom opisa svog susreta s Mao Ce Tungom 1975., Kissinger navodi interesantnu Maovu izjavu, kako on ne vjeruje da će Jugoslavija poslije Tita opstati, budući da je sastavljena od mnogo bivših država (str. 893). Kissinger je poznat kao osoba koja je kreirala stratešku vezu SAD i Kine i na taj način transformirala međunarodnu politiku, pa je bipolarizam zamijenila ravnoteža trokuta. Kao dobar poznavatelj Kine i promotor kinesko-američkih odnosa, Kissinger upozorava kako SAD i nakon propasti SSSR-a mora biti jasno da će Kina i u budućnosti braniti ekvilibrij Azija-Pacifik te da će zadržati svoje saveznike i vojnu snagu u regiji. Kako bi onemogućili stvaranje jake koalicije susjeda protiv Kine, Kissinger smatra da će Kini i u budućnosti dobri odnosi sa SAD biti važan vanjskopolitički cilj. Isto tako, smatra da dobri odnosi s Kinom moraju biti od velike važnosti i za SAD i njen položaj u Aziji i Pacifiku. Čitatelji mogu naslutiti opasnost koju bi za Ameriku predstavljala obrnuta triangularna ravnoteža.

Poglavlje o Južnoj Africi (IX.) obrađuje razdoblje Kissingerove vanjskopolitičke aktivnosti, u kojem je nakon kolapsa njegove politike u Angoli shvatio kako treba za "crnu Afriku" smisliti novu politiku koja bi povećala ugled SAD u tom dijelu svijeta. Njegova realpolitička analiza, jednako kao i silni napadi na neosjetljivost njegove vanjske politike na ljudska prava, doveli su ga do prihvaćanja nove idealističke komponente u vanjskoj politici – zalaganje za vladavinu crnačke većine na jugu Afrike. Kissinger priznaje da je ta odluka donijeta pod utjecajem geopolitike i da je SAD glavni cilj bio spriječiti da Afrika postane hladnoratovska fronta na kojoj bi Sovjeti i Kubanci izazivali SAD. S geopolitičke točke gledišta, SAD su sa svojom afričkom diplomacijom postigle cilj, piše autor. Rodezija i Namibija postale su nezavisne, a da su pri tom ostala zaštićena prava bijele manjine, izbjegnut je rat na jugu Afrike i više nije dolazilo do iskrcavanja stranih trupa.

U posljednjem poglavlju (*End of the Ford Presidency*) Kissinger opisuje događaje koji su se odigrali pri kraju Fordova mandata, građanskom ratu u Libanonu i njegovim posljedicama na bliskoistočni mirovni proces. Smatra da su događaji na Bliskom istoku u to vrijeme bili toliko komplicirani da je gotovo nemoguće identificirati sve igrače i sve igre koje su se igrale. Dok je SAD bilo bitno da nitko ne dođe do željenog ishoda bez američke pomoći, Kissinger je dogovarao i pripremao sljedeću fazu mirovnog procesa, koje je ostvarena par godina kasnije u Camp Davidu. Autor smatra da je bliskoistočni mirovni proces rijedak primjer dvostranačkog kontinuiteta američkih principa i vanjskopolitičkih ciljeva, a da

Nixonovoj i Fordovoj administraciji pripada čast da su ga započeli. Kraj Fordove administracije došao je iznenada. Svi napadi na Forda i njegovu vanjsku politiku mogli su se svesti na jednu riječ – Kissinger. Tako je Kissinger postao političkom temom, a napadi na njega dijelom stalnog političkog krajolika. Kissinger smatra da Amerikanci trebaju shvatiti da svijet nema konačnih odgovora i da je svako rješenje početak novog izazova. Bio je to kraj jedinstvenog američkog odnosa prema povijesti i pobuna protiv svijeta permanentne kompleksnosti. Kissinger ponovo navodi svoje mišljenje kako centralna tema američke povijesti – potraga za stalnim mirom, dovodi SAD u poziciju da križarskim ratovima želi dovesti do trijumfa američkih vrijednosti ili to isto postiže uz pomoć dominacije američke sile. Kao i Kant, Kissinger smatra da mir nije stalni proizvod, već proces. Kissinger priznaje da mu je, nakon silaska s vlasti, bilo teško shvatiti da više nema moć i da će sada drugi kreirati i provoditi vanjsku politiku SAD, ali da mu je bilo drago što ga je naslijedio njegov prijatelj Cyrus Vance. Na samom kraju memoara autor navodi kako demokracija na Zapadu nije rezultat jedne odluke, već evolucije koja je trajala stoljećima. Niti jedna druga kultura nije imala takav razvoj te autor smatra da se demokracija ne može nametati silom zanemarujući povijest i društvene uvjete drugih društava. Kissinger se kao realpolitičar prilagođuje novim pravilima igre te dodaje kako SAD ne mogu tolerirati sustavna kršenja ljudskih prava, te da bi ostale vjerne sebi imaju dužnost štiti ljudska prava i demokraciju u svijetu. Međutim, zadaća SAD nije samo pomiriti silu i stvarnost, već naći pravu mjeru vjere i mudrosti.

Kissinger nas ni ovaj put nije iznevjerio. Memoari su pisani osebnim stilom, zanimljivim i dinamičnim rječnikom. Manje zamjerke autoru bila bi ponekad upitna vjerodostojnost i tendencija da neke događaje interpretira u skladu s trenutačnom političkom situacijom u svijetu. Memoari su tip književnog djela u kojemu autor opisuje prošle događaje na osnovi vlastitog sjećanja, a da se Kissinger želio baš svega prisjetiti oduzeo bi čar izazova budućim istraživačima. Unatoč opsežnosti, *Years of Renewal* knjiga je koju svakako vrijedi pročitati. Ako nemate dovoljno vremena za svih tisuću stranica, preporučujemo Vam da pročitate barem poglavlja koja odgovaraju vašem interesu. Knjigu toplo preporučujemo osobama koje vole čitati memoare slavni ličnosti, onima koji su pročitali prijašnje tomove Kissingerovih memoara, studentima političkih znanosti, povijesti, diplomacije, političarima i diplomatima, kao i svima onima koji se zanimaju za rad i djelatnost najpoznatijeg američkog vanjskopoličkog uma – Henryja Kissingera.